

AKTUALNI PROBLEMI PRIVREDNIH KRETANJA I EKONOMSKE POLITIKE

Gorazd Nikić*

UDK 338.92:338.45:338.97(497.5)

Izvorni znanstveni rad

STRUKTURNE PROMJENE U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI HRVATSKE 1995.-2000.

Autor je u radu pažnju usmjerio na kretanja troškova poslovanja i profitabilnost firmi u prerađivačkoj industriji, na obilježja investiranja, razvitak malih i srednjih firmi i utjecaju politike tečaja. Nakon analize autor zaključuje da je u promatranom razdoblju nesumnjivo bio prisutan proces restrukturiranja u prerađivačkoj industriji Hrvatske, a dobiti u rastu proizvodnosti rada proizlazili su najvećim dijelom iz racionalizacije broja zaposlenih.

Uvod

Rast efikasnosti proizvodnje i izvozna ekspanzija, pretpostavke su održivih visokih stopa gospodarskog rasta svake, a posebno male privrede. Za Hrvatsku to predstavlja i zadovoljenje uvjeta konvergencije, koji se postavlja kandidatima za ulazak u Europsku Uniju. Hrvatski izvoz, međutim, i u godinama življeg rasta BDP ostao je izrazito stagnantan, a konkurentnost se na tržištu EU smanjuje. U razdoblju 1995.-2000. izvoz robe kretao se u rasponu od 4,6 mlrd. USD (1995.) i 4,2 mlrd. USD (1997.), a udio izvoza na tržište EU u ukupnom izvozu Hrvatske smanjio se sa 57,7% u 1995. na 54,5% u 2000.

Budući da na proizvode prerađivačke industrije otpada daleko najveći dio izvoza robe (oko 96%), uzroke stagnantnosti robnog izvoza potrebno je, s jedne strane, tražiti u općim okolnosti u kojima posluje hrvatska privreda u cjelini, a sa druge, u obilježjima strukturnih promjena do kojih dolazi u toj djelatnosti napose.

---

* G. Nikić, znanstveni savjetnik u Ekonomskom institutu, Zagreb. Članak primljen u uredništvu: 16. 02. 2002. Članak je objavljen i u "Privredna kretanja i ekonomska politika", br. 89, 2001., str. 31-75.

U ovome radu razmotrit ćemo stoga obilježja onih procesa u mikroekonomskoj i makroekonomskoj sferi koji imaju ili mogu imati utjecaj na strukturno prilagođivanje u prerađivačkoj industriji Hrvatske. Razdoblje za koje se radi analiza jest razdoblje 1995.-2000., dakle, razdoblje u kojem su postignuti mir i stabilnost cijena, odnosno, u kojem su bitno smanjeni politički i komercijalni rizici. Rad ima ponajprije empirijski karakter i zasniva se na analizi raznih statističkih izvora (DZS, HNB i ZAP) i na istraživanjima obavljenima u okviru investicijskih i konjunkturnih testova.

Opća obilježja poslovanja prerađivačke industrije u razdoblju 1995.-2000

Promatrano razdoblje može se podijeliti u tri dijela: (a) 1995.-1997., kada su ostvarivane relativno visoke stope rasta BDP i fizičkoga obujma industrijske proizvodnje, (b) 1998. i 1999. kada se rast najprije oštro usporava, a zatim prelazi u negativno područje i (c) 2000., u kojoj ponovno dolazi do (umjerenog), oživljavanja

Tablica 1.

NEKI POKAZATELJI PRIVREĐIVANJA U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI

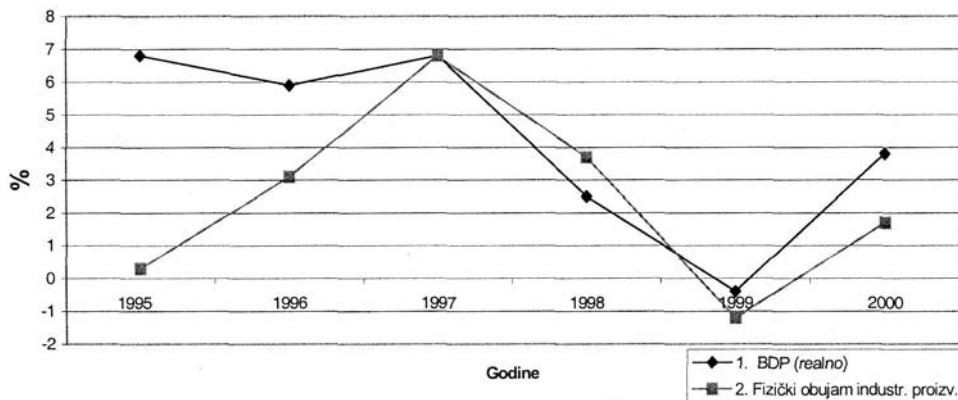
	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
1. BDP (realno, godišnje stope)	6,8	5,9	6,8	2,5	-0,4	3,8
2. Industrijska proizvodnja (fizički obujam; 95=100)	100,0	103,1	110,1	114,2	112,6	114,5
- Godišnje stope (%)	0,3	3,1	6,7	3,7	-1,2	1,7
3. Udio industrije u BDP (%)	19,5	20,0	18,4	17,9	17,1	17,4*
4. Zaposleni u prerađivačkoj industriji (000)	349,2	306,7	284,5	271,2	261,1	256,3
5. - Indeks (95=100)	100,0	87,8	81,5	77,7	74,7	73,4
6. Ukupan prihod u prerađ. industr.(mlrd.kn)	72,0	79,3	87,0	83,1	85,9	96,3
7. Ukupan prihod po zaposlenom (000 kn)	206,2	258,5	305,9	306,4	329,2	375,7
6. Izvoz robe (mil. USD)	4.633	4.512	4.171	4.541	4.302	4.432
- Indeks (95=100)	100,0	97,3	90,0	98,0	92,9	95,7

NAPOMENA: - Procjena na osnovi tromjesečnih podataka
 - Izvor: Bilten HNB, Zagreb, Statistička izvješća DZS, Podaci ZAP
 - Rad je objavljen u: Privredna kretanja i ekonomska politika, br.89/2002., EIZ

privredne aktivnosti. Može se pretpostaviti da će se takav rast nastaviti i u ovoj, a možda i u idućoj godini. U cijelom promatranom razdoblju, međutim, stope rasta fizičkog obujma industrijske proizvodnje kretale su se, s iznimkom 1997., ispod stopa rasta ukupnog BDP. (Vidi tablicu 1.). U godini 1999., kada je stopa rasta BDP bila negativna (-0,4%), stopa rasta fizičkog obujma industrijske proizvodnje bila je još dublje u negativnom području (-1,2%), a kada je u 2000. rast BDP oživio i bio pozitivan (3,8%), rast industrijske proizvodnje bio je više nego upola niži (1,7%). Prosječna stopa rasta industrijske proizvodnje u promatranome razdoblju kretala se tako tek oko 3% godišnje, što je mnogo manje od potreba uspješnog restrukturiranja u zemlji koja je zbog rata i drugih problema već kasnila za drugim tranzicijskim zemljama. Postavlja se pritom pitanje: koji su mogli biti uzroci tako iznenadnog smanjenja do tada relativno visokih stopa rasta BDP u 1998. godini, i realnog pada BDP u 1999. (Vidi sliku 1.) Jedini je događaj u toj godini koji je mogao imati tako dalekosežne posljedice bilo uvođenje novog poreznog sustava, PDV koji su pratili gotovo eksplozivan rast javnih rashoda i produbljivanje problema nelikvidnosti, a djelomično i izbijanje krize u dijelu bankarskog sustava. Razni pokazatelji upućuju na snagu šoka kojem je privreda bila izložena u godini 1998., i od kojeg se počela oporavljati tek dvije godine poslije.

Slika 1.

BDP I FIZIČKI OBUJAM INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE

Stope rasta industrijske proizvodnje kreću se u promatranome razdoblju, s iznimkom jedne godine, ispod stopa rasta BDP. Zbog toga dolazi do smanjenja udjela industrije u ukupnom BDP: sa 19,5% u 1995. na oko 17% u 2000. Smanjenje udjela industrije u BDP, uz pretpostavku visokog privrednog rasta, ne bi, samo po sebi, bio loš pokazatelj. U suvremenim uvjetima neindustrijske aktivnosti, posebno usluge, imaju izuzetno brzi rast, pa se kao posljedica javljaju promjene u strukturi stvaranja BDP u smislu smanjenja udjela industrije. No, kod nas stope rasta ukupne

privredne aktivnosti, posebno u drugom dijelu promatranoga razdoblja, nisu bile dovoljno visoke da nadoknade gubitke iz prve polovine devedesetih, a na području industrije da stvore okolnosti za rekonstruiranje te aktivnosti i da je osposobe da postane generator izvozne ekspanzije. U uvjetima relativno niskih stopa rasta i niskih investicija, ali i niza drugih nepovoljnih okolnosti, nije bilo moguće ostvariti potrebno restrukturiranje koje bi dovelo do rasta konkurentnosti na svjetskom tržištu. Podaci o kretanju izvoza robe (dolarske vrijednosti) pokazuju da je u cijelom promatranom razdoblju izvoz bio ne samo stagnantan, već i da pokazuje tendenciju blagoga opadanja. Registrirani rast industrijske proizvodnje bio je stoga očito posljedica rasta potražnje s domaćeg tržišta, odnosno, rasta domaće, a ne izvozne potražnje, koja je za malu zemlju kao što je Hrvatska prijeko potrebna pretpostavka dugoročnije održivih visokih stopa rasta. Na takav zaključak upućuju i rezultati konjunkturnih testova iz kojih se vidi da privrednici stalno, otkada se test provodi (II/95), iskazuju da su narudžbe za izvoz nedovoljne. (Postotak odgovora koji pokazuje da su narudžbe za izvoz "nedovoljne" stalno je veći od postotka odgovora koji navode da su "zadovoljavajuće" (tj. saldo ekstremnih odgovora je negativan).¹

Ipak, ne bi se moglo reći da u prerađivačkoj industriji nema restrukturiranja. Dapače. U razdoblju 1995.-2000. zaposlenost je smanjena za 26,6% (za oko 93.000), a ukupan je prihod porastao za blizu 34%. Konzekventno, proizvodnost rada, mjerena ukupnim prihodom po zaposlenome, porasla je više od 80%. Smanjenje viška zaposlenih jedan je oblik racionalizacije zaposlenosti i strukturnog prilagođivanja u postsocijalističkim privredama. Ima ipak dosta osnova za pretpostavku da statistički iskazano smanjenje zaposlenosti, pa stoga i rast proizvodnosti rada, nije bilo u cijelosti rezultat racionalizacije zapošljavanja. Loše izvedena privatizacija i nesposobnost, ili pomanjkanje želja, novih upravljačkih struktura da organiziraju profitabilnu proizvodnju, nesumnjivo su razlog za određeni, i vjerojatno ne mali broj izgubljenih radnih mjesta ali i za gubitak u proizvodnji i dohotku. No, bez dodatnih, i vjerojatno veoma složenih istraživanja, nije moguće kvantificirati. Rast proizvodnosti rada kod nas se zato u cijelosti pripisuje "racionalizaciji" zaposlenosti.

Rast proizvodnosti rada osnovna je pretpostavka gospodarskog rasta i rasta konkurentnosti u svim privredama. To je rezultat ulaganja i u rad (ljudski kapital, obrazovanje) i u kapital. Ulaganja u fiksni kapital omogućuju tehnološka unapređenja, a u obrazovanje, osposobljenost korištenja tim tehnologijama. Postsocijalističke privrede suočile su se u procesu tranzicije s raznim strukturnim, institucionalnim i organizacijskim prazninama: s nerazvijenim sektorom usluga, posebno na području financijskog posredovanja, s neuravnoteženim strukturama proizvodnje u smislu odnosa velikih i malih firmi, s nerazvijenim institucijama bez

---

¹ Vidi; G. Nikić: "Istraživanje konjunktura u Hrvatskoj", Zagreb, Binoza press, 2001.

kojih tržišna privreda ne može funkcionirati, s manjkom upravljačkih znanja, sa zastarjelim tehnologijama u komercijalnim djelatnostima i sl. Sve je to zahtijevalo velika nova investicijska ulaganja. Budući da je radna snaga u prosjeku, bar u srednjoeuropskim postsocijalističkim privredama, bila ipak relativno dobro obrazovana, uspješno je restrukturiranje zahtijevalo ponajprije znatna ulaganja u fiksni kapital. Rast proizvodnosti rada morao je tako biti prije svega posljedica rasta investicija i s njima povezanih tehnoloških i upravljačkih unapređenja, pa tek zatim i racionalizacije zaposlenosti.

U prerađivačkoj je industriji kod nas, međutim, rast proizvodnosti rada pretežno proizašao iz racionalizacije zaposlenosti. Ako upotrijebimo jednostavnu simulaciju, lako je utvrditi da je u promatranome razdoblju oko 60% porasta proizvodnosti rada otpalo na smanjenje broja zaposlenih, a oko 40% na ostale faktore (tehnološka unapređenja, bolju organizaciju i sl.). Uz bolje izvedenu privatizaciju i uz viši rast investicija, rast proizvodnosti rada mogao je biti bitno veći, a rast fizičkog obujma proizvodnje, i rast izvoza, nesumnjivo znatno viši.

Visok rast investicija uvijek je pretpostavka bržega rasta, tehnoloških inovacija i konkurentnosti. No, kod nas se, nakon gotovo dva desetljeća niskog investiranja, a u nekim razdobljima i dezinvestiranja (u prvoj polovini osamdesetih, nakon izbijanja dužničke krize u koju je ušla bivša država, a na početku devedesetih za vrijeme ratnih razaranja), stanje fiksnog kapitala nužno pogoršalo u smislu fizičke i tehnološke amortizacije. Potreba visokog rasta novih investicija postala je stoga potrebna ponajprije radi zamjene amortiziranog kapitala, a usporedno s time, i restrukturiranja. Razina investiranja, međutim, i pošto su nestali glavni komercijalni (inflacija) i politički rizici (rat), ostala je na niskoj razini. Profitabilnost poslovanja u takvim uvjetima, naravno, nije mogla biti visoka, a dodatno ju je pogoršavao rast raznih troškova, koji je proizlazio iz brojnih izvora - od djelovanja pojedinih mjera makroekonomske politike do problema funkcioniranja institucionalnog sustava.

U nastavku analize pažnju ćemo posvetiti sljedećim faktorima rasta konkurentnosti i restrukturiranja: (a) ulozima malih i srednjih firmi, (b) profitabilnosti poslovanja, (c) troškovima poslovanja, (d) investicijama i (e) politici tečaja.

Male i srednje firme u prerađivačkoj industriji

Jedno od tipičnih obilježja socijalističkih privreda bila je visoka koncentracija ponude. To je bio jedan od važnih razloga komparativne nekonkurentnosti socijalističkih privreda. Ono što se u tržišnim privredama uobičajeno proizvodi u malim firmama koje po principima tržišne konkurencije kooperiraju s velikima, u socijalističkim se poduzećima proizvodilo unutar proizvodnih kombinata. Analize suvremene tržišne organizacije pokazuju da konkurentnost ukupne privrede dobrim

dijelom proizlazi iz uspješne kooperacije malih i velikih firmi.² Zbog toga se u procesu tranzicije i restrukturiranja posebna pažnja poklanja razvitku sektora malih i srednjih firmi.

No, kod definiranja tih firmi javljaju se, neki metodološki problemi. Intuitivni kriterij za određivanje veličine firmi jest broj zaposlenih. No, u suvremenim uvjetima visoke kapitalne intenzivnosti proizvodnje, firme s relativno malim brojem zaposlenih mogu imati veoma visoku vrijednost realizacije i dobiti. Zbog toga se pokušava kombinirati kriterij broja zaposlenih i kriterij kapitalne intenzivnosti. Prema našem Zakonu o računovodstvu³ malim se poduzetnicima smatraju oni koji ne prelaze dva od tri kriterija: (a) zbroj bilanci nakon gubitka iskazanog u aktivni u protuvrijednosti 2 mil. DEM, (b) prihod u dvanaest mjeseci prije sastavljanja bilance u protuvrijednosti 4 mil. DEM i (c) godišnji prosjek od 50 zaposlenih. U ovome radu nećemo se držati tih kriterija, već ćemo, radi jednostavnosti, a i zbog praktičkih razloga, uzeti u obzir samo broj zaposlenih. U grupu malih firmi uvrstit ćemo one koje zapošljavaju do 20 namještenika, a grupu srednje velikih firmi podijeliti ćemo u dvije podgrupe: (i) one koje zapošljavaju od 21 do 50 namještenika i (ii) koje zapošljavaju od 51 do 200 namještenika. (vidi tablice 2.a, 2.b i 2.c).

U promatranom se šestogodišnjem razdoblju kod sve tri grupe firmi opaža, najprije rast njihova broja, pa zatim opadanje. Kod malih firmi do 20 zaposlenih razdoblje rasta broja firmi traje do 1997., a kod srednjih firmi do godine 1998. Nameće se, naravno, pitanje: zbog kojeg se razloga broj tih firmi počeo smanjivati, kada bi one, zbog opće percepcije njihove važnosti i zbog opredijeljenosti ekonomske politike da potiču njihovu aktivnost, morale rasti? Uzroci su, vjerojatno, raznoliki, ali bar dio njih nesumnjivo je povezan i s razlozima usporavanja opće aktivnosti u tim godinama. Očito je da su u teškoćama u kojim se našla privreda mogli preživjeti samo najjači. A tu, kao da vrijedi pravilo, što je firma manja, lakše se snalazi u teškoćama.

Naime, samo se u grupi najmanjih firmi, do 20 zaposlenih, opaža kontinuirani rast zaposlenosti, a i rast broja zaposlenih po firmi. U toj grupi firmi broj zaposlenih je u razdoblju 1995.-2000. porastao sa 19.417 na 26.067, odnosno, za 6.650 uposlenika. Pritom je rastao i prosječan broj zaposlenih po firmi: sa 2,6 uposlenika u 1995. na 3,6 u 2000. U prosjeku se tu očito radi o veoma malim firmama.

U grupi manjih srednjevelikih firmi (21 do 50 zaposlenih) rast zaposlenosti u razdoblju 1995.-1998. proporcionalan je s rastom broja firmi; u 1999. dolazi do smanjenja broja firmi i broja zaposlenih, ali u 2000., iako se broj firmi i dalje smanjuje, broj zaposlenih raste. U promatranome razdoblju broj je zaposlenih po firmi stabilan, a zaposlenost je povećana za 3.536 radna mjesta.

---

² Vidi, npr., Michael Porter: "Competitive Advantages of Nations", New York, The Free Press, 1990.

³ Vidi Narodne novine, br.90/92.

U drugoj se grupi srednjevelikih firmi (51 do 200 zaposlenih) opaža rast broja firmi u razdoblju 1995.-1998., pa zatim slijedi smanjenje. To je smanjenje bilo osobito naglašeno u godini 2000. Broj zaposlenih, i po firmi i ukupno, u promatranom je razdoblju bio stagnantan, a pad zaposlenosti u godini 2000. rezultirao je smanjenjem broja zaposlenih u promatranome razdoblju za 1.211 radnih mjesta. U toj je grupi firmi očito bilo mjesta za racionalizaciju zaposlenosti. "Višak zaposlenih", odnosno skrivena nezaposlenost, tipična za socijalistička velika poduzeća, postoji očito i u ovoj kategoriji firmi (50 do 200 zaposlenih) koje inače po standardnim klasifikacijama pripadaju "srednje" velikim firmama.

I u profitabilnosti poslovanja manje firme prednjače pred velikima. Najviši je ukupan prihod i dobit po zaposlenome u grupi najmanjih firmi (do 20 zaposlenih). S porastom veličine firme vrijednosti prihoda i dobiti po zaposlenome smanjuju se. Kod svih firmi zapaža se rast tih pokazatelja u razdoblju 1995.-1997., pri čemu je taj rast bio brži u grupama većih firmi, smanjenje u godinama 1998. i 1999., i ponovni rast u 2000. Istovrsno kretanje zapaža se i kod dobiti po zaposlenome. I kod malih i srednjih firmi postoji šok u 1998., koji je utjecao na smanjenje aktivnosti i profitabilnosti poslovanja. Ipak se, za razliku od prerađivačke industrije u cjelini može zaključiti da su male i srednje firme, posebno one do 20, odnosno 20 do 50 zaposlenih, imale relativno dinamičan rast i da su, suprotno općoj tendenciji smanjenja zaposlenih u prerađivačkoj industriji, povećale u promatranome razdoblju zaposlenost za više od 10.000 radnih mjesta. Pritom im je rasla i profitabilnost poslovanja.

Tablica 2.a

MALE TVRTKE U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI (DO 20 ZAPOSLENIH)

	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
1. Broj tvrtki	7.537	7.250	8.015	7.712	7.505	7.156
2. Broj zaposlenih	19.417	20.525	23.287	24.295	25.530	26.067
3. Broj zaposlenih po tvrtki	2,6	2,8	2,9	3,2	3,4	3,6
4. Ukupan prihod (mil.kuna)	8.140,2	8.413,5	10.917,9	9.514,2	9.983,5	10.880,7
5. Dobit (mil.kuna)	371,1	483,4	618,4	513,3	588,2	503,6
6. Ukup. prih./zaposl. (000 kn)	419,2	409,9	468,8	391,6	391,1	417,4
7. Dobit/zaposl. (000 kn.),	19,1	23,5	26,5	21,1	23,1	19,3

Izvor: ZAP.

Tablica 2.b

**SREDNJE TVRTKE U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI
(21 DO 50 ZAPOSLENIH)**

	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
1. Broj tvrtki	424	424	503	533	511	504
2. Broj zaposlenih	13.191	13.701	15.810	16.762	15.955	16727
3. Broj zaposlenih po tvrtki	31	32	31	32	31	33
4. Ukupan prihod (mil.kuna)	3.377,1	4.131,5	4.957,0	5.088,2	5.132,7	5.545,3
5. Dobit (mil.kuna)	97,3	155,5	185,3	202,9	200,3	187,7
6. Ukup.prih./zaposl. (000 kn)	256,0	301,5	313,5	303,6	321,7	331,5
7. Dobit/zaposl. (000 kn.)	7,4	11,3	11,7	12,1	12,6	11,2

Izvor: ZAP.

Tablica 2.c

**SREDNJE TVRTKE U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI
(51 DO 200 ZAPOSLENIH)**

	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
1. Broj firmi	520	525	548	551	546	513
2. Broj zaposlenih	56.067	55.579	57.360	56.907	56.907	54.856
3. Broj zaposlenih po tvrtki	107	105	105	103	104	106
4. Ukupan prihod (mil.kuna)	9.901,1	11.497,8	14.275	13.341,7	14.011,8	15.134,3
5. Dobit (mil.kuna)	318,5	367,8	445,9	417,5	687,1	570,5
6. Ukup.prih./zaposl. (000 kn)	176,6	206,8	248,9	234,4	246,2	275,9
7. Dobit/zaposl. (000 kn)	5,6	6,6	7,8	7,3	12,1	10,3

Izvor: ZAP.

Profitabilnost poslovanja

Zadatak je restrukturiranja u procesu tranzicije rast konkurentnosti i profitabilnosti privređivanja na mikroekonomskoj i na makroekonomskoj razini. Rast profitabilnosti na razini firme pretpostavlja smanjenje ukupnih troškova u odnosu na ukupne prihode. Gubici koji su se javljali u poslovanju socijalističkih poduzeća u državnom ili u društvenom vlasništvu i koji su u pravilu “socijalizirani” (“meko budžetsko ograničenje”) moraju u procesu tranzicije nestati. To je glavni zadatak restrukturiranja na mikroekonomskoj razini. Podaci ZAP koji se zasnivaju na završnim računima firmi, omogućuju veoma podroban uvid u kretanje dobiti i gubitaka na razini grana i djelatnosti u cjelini. Naravno, podatke iz završnih računa valja uvijek uzeti s određenom marginom pouzdanosti. No, redovi veličina ipak su nedvosmisleno indikativni. Na osnovi podataka iz završnih računa (ZAP) može se zaključiti da su u cijelom promatranome razdoblju, 1995.-2000., gubici u prerađivačkoj industriji bili veći od dobiti. (vidi tablice 3.a i 3.b)

Tablica 3.a

DOBIT I GUBICI U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI (D) I PO GRANAMA u mil. kuna

	1995.		1996.		1997.	
	Dobit	Gubici	Dobit	Gubici	Dobit	Gubici
D Prerađivačka industrija.	1.747	6.140	2.710	6.636	3.313	3.767
DA Prehrambena industrija	578	412	732	1.159	783	536
DB Tekstilna industrija	82	298	162	221	186	202
DC Proizvodnja kože	13	118	29	99	15	126
DD Drvna industrija	29	144	68	115	46	108
DE Proizvodnja papira	240	167	246	146	310	84
DF Naftni derivati	0	1.202	0	2.124	215	13

DG Kemijska industrija	309	94	669	74	710	250
DH Industrija gume i plastike	32	82	75	139	72	77
DI Ostali nemetalni proizvodi	50	331	100	461	146	385
DJ Metalna industrija	100	1.159	245	363	366	339
DK Proizvodnja strojeva i uređaja	62	354	66	292	76	381
DL Proizvodnja elektr. i optičke opreme	181	143	223	138	260	117
DM Proizvodnja prometnih sredstava	26	1.469	49	1.147	62	1.023
DN Ostala prerađivačka industrija	41	162	42	151	62	134

Izvor: ZAP.

U godini 1995. gubici u prerađivačkoj industriji bili su više nego tri puta veći od dobiti. U godinama koje slijede, zahvaljujući očito naporima vezanima uz restrukturiranje, uz racionalizaciju zaposlenosti, uz organizacijska poboljšanja, uz uvođenje novih tehnologija i sl., gubici se u odnosu na dobit smanjuju, da bi se u 1997. gotovo izjednačili. No, u godini 1998. i ovdje se prekida tendencija poboljšanja; dobit se smanjuje, a gubici rastu. Takvo se kretanje nastavlja i u godini 1999., kada gubici više nego dvostruko premašuju dobit. Tek u 2000. stanje se ponovo popravlja, pa su gubici, poput stanja u 1997., tek nešto viši od dobiti. Jedine dvije grane kod kojih je u cijelom promatranome razdoblju dobit bila veća od gubitaka jesu: DG (Kemijska industrija) i DL (Proizvodnje električne i optičke opreme). Smanjenje gubitaka u prerađivačkoj industriji u 2000. rezultat je ponajprije smanjivanja gubitaka u dvije grane: DF (Proizvodnji nafte i derivata) i DM (Proizvodnji prometnih sredstava), što je, po svemu sudeći, rezultat institucionalnih faktora. Istovremeno, dobit je u toj godini u odnosu na prethodnu znatno porasla, a to valja pripisati jačanju financijske discipline (slabljenju problema nelikvidnosti). Rast dobiti, uz smanjenje gubitaka, nesumnjivo je jedna od najvažnijih determinanti investicija. Kao što ćemo vidjeti poslije u analizi investiranja, najveće se vrijednosti investiranja u prerađivačkoj industriji javljaju u promatranome razdoblju godinu dana nakon poboljšanja odnosa dobit/gubici: u 1997. i to bi, prema ocjenama privrednika u investicijskom testu, moralo biti i u 2001.

Tablica 3.b

DOBIT I GUBICI U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI (D) I PO GRANAMA
 u mil. kuna

	1998.		1999.		2000.	
	Dobit	Gubici	Dobit	Gubici	Dobit	Gubici
D Prerađivačka industrija.	2.714	4.984	3.496	7.183	4.466	4.818
DA Prehrambena industrija	785	768	904	1.116	1.303	1.112
DB Tekstilna industrija	105	364	147	415	99	415
DC Proizvodnja kože	17	86	25	51	36	78
DD Drvena industrija	45	117	60	167	64	155
DE Proizvodnja papira	238	292	264	222	384	152
DF Naftni derivati	103	10	0	1.642	0	428
DG Kemijska industrija	763	671	969	763	1.232	581
DH Industrija gume i plastike	51	167	74	265	78	303
DI Ostali nemetalni proizvodi	130	389	166	303	238	219
DJ Metalna industrija	134	340	299	384	168	374
DK Proizvodnja strojeva i uređaja	48	421	59	228	96	343
DL Proizvodnja elektr. i optičke opreme	177	145	267	98	294	172
DM Proizvodnja prometnih sredstava	54	1.107	179	1.379	370	367
DN Ostala prerađivačka industrija	62	110	78	149	103	119

Izvor: ZAP.

Kako objasniti nepovoljno stanje, ali i promjene u odnosu dobiti i gubitaka? Nastojeći maksimirati dobit, privrednici moraju nastojati smanjivati troškove i/ili

povećati ukupan prihod. Kao što ćemo vidjeti, troškovna je struktura, s jedne strane, u promatranome razdoblju bila veoma nestabilna, a troškovni su pritisci bili veliki. Sa druge strane, privrednici nisu uspijevali rast troškova amortizirati odgovarajućim rastom proizvodnosti rada, a nisu ih mogli, zbog visokog stupnja liberalizacije uvoza i precijenjenosti domaće valute, ni barem djelomično ugraditi u cijene.⁴ Tako je konkurentnost privrednika bila niska i na domaćem tržištu i u izvozu. Neizbježne su posljedice morale biti: visoki gubici poslovanja, nedovoljno korištenje kapaciteta, previsoki fiksni troškovi i suboptimalne stope rasta. Zbog visokih gubitaka, a i zbog raznih drugih razloga (percepcije rizičnosti privrede, na što su utjecali i gubici!), investicije su bile niske, a bez zadovoljavajućeg rasta investicija nije bilo moguće u zadanim okolnostima povećati proizvodnju i konkurentnost na svjetskom tržištu. Zašlo se u svojevrsan začarani krug. U takvim su uvjetima poticaji gospodarskome rastu mogli dolaziti samo iz rasta domaće potražnje, a to ne može biti osnovica dugoročno održivog visokog rasta. Dalja liberalizacija uvoza (WTO) u uvjetima precijenjenosti domaće valute, bez brzog rasta investicija i smanjivanja svih vrsta troškova, može otežavati procese restrukturiranja i rasta konkurentnosti privrede i u budućnosti.

Ako se dobit i gubici analiziraju prema granama prerađivačke industrije, vidi se da su gubici u promatranome razdoblju praktično u svima, osim u dvije grane, bili veći od dobiti. Pritom su i u grani DG, koja inače bilježi stalni rast dobiti, u godinama 1998. i 1999. osjetno porasli gubici, a u grani DL je u 1998. dobit smanjena. Daleko najveći gubici ostvareni su u dvije grane: DF (Naftni derivati) i DM (Proizvodnja prometnih sredstava). Na njih u pojedinim godinama otpada između trećine i gotovo polovine gubitaka u cijeloj prerađivačkoj industriji

Troškovi poslovanja

Kada se govori o rastu troškova poslovanja, pažnju analitičara najprije privlači kretanje troškova rada. U tržišnim privredama troškovni pritisci koji utječu na smanjenje dobiti ili na rast cijena najčešće dolaze iz neprimjerenog rasta troškova rada. Troškovni pritisci mogu proizlaziti i iz drugih izvora, kao npr. iz porasta porezne presije, što je u razvijenim i stabilnim privredama rjeđi slučaj, ili zbog nekih drugih, endogenih (poremećaji u financijskom sektoru npr.) ili egzogenih

---

⁴ Slovenci su tu bili mnogo pragmatičniji: tečajni režim omogućivao je postepene deprecijacije a to je dopuštalo da se dio troškova koji nisu bili eliminirani u procesu restrukturiranja ugradi u cijene i da se tako izbjegnju pretjerani troškovi gubitaka i nezaposlenosti. Inflacija je pritom ostala veoma niska.

razloga, (npr., rast cijena nafte na svjetskom tržištu). Budući da je u promatranome razdoblju kod nas provedena porezna reforma za koju smo pretpostavili da je s rastom javne potrošnje i produblivanjem financijske nediscipline imala karakter šoka, pažnju ćemo posvetiti najprije toj pojavi.

Porezna reforma

Uvođenju novog poreznog sustava, PDV u godini 1998., prethodile su brojne rasprave o tome je li predložena jedinstvena stopa od 22% porast poreznoga tereta u odnosu na važeće prosječno (ponderirano) opterećenje porezom na promet, ili ona znači smanjenje. Iz Ministarstva financija dolazila su uvjerenja da se radi o smanjenju poreznog tereta, a iz pojedinih instituta ili od pojedinih analitičara dolazile su ocjene da se radi o porastu. Prema jednoj (neslužbenoj) analizi Državnog zavoda za statistiku napravljenoj prije uvođenja sustava PDV, prosječno je porezno opterećenje u cijenama na malo iznosilo 18,9%, pri čemu je kod robe ta vrijednost iznosila 21,2%, a kod usluga 9,1%. Uslugama je pritom pridano ponder od 18,3%, a robu od 81,7%. Prema toj analizi, uvođenje jedinstvene porezne stope od 22% nedvosmisleno je značilo porast porezne presije, iako ne suviše veliki porast. Moglo bi se, naravno, raspravljati o tome, nije li ponder pridano uslugama u toj analizi bio preznak. Nailazilo se i na neke druge procjene, zasnovane, vjerojatno, na pridavanju većeg pondera uslugama, prema kojima je prosječno porezno opterećenje bilo znatno niže - oko 18%. Takve se procjene čine realnijima. Neki statistički pokazatelji sugeriraju, naime, zaključak da je uvođenje novog poreznog sustava doista znatno povećalo poreznu presiju. To se odnosi na pokazatelje kretanja prihoda središnje države od poreza na promet i poreza na dodanu vrijednost i udjela ukupnih prihoda od poreza u BDP-u. (vidi tablicu 4.).

Prema ovim je pokazateljima ukupan prihod središnje države od poreza na promet i od PDV porastao u 1998. u odnosu na godinu 1997. za 46,7%, a udio javnih prihoda u BDP sa 12,2% u 1997. na 16,0% u godini 1998., dakle, za gotovo 4 postotna poena. U svakom slučaju, neposredno nakon uvođenja novog poreznog sustava, došlo je do visokog porasta poreznog prihoda države i njegova udjela u BDP. Drugim riječima, porezna se presija povećala. To je već samo po sebi u bilancama poduzeća moralo napraviti jak pritisak na rast troškova. No, visoki je rast poreznih prihoda iskorišten za dalju ekspanziju javnih rashoda. Iako je u prethodnoj godini zabilježen rekordan deficit u platnoj bilanci, što je bio očiti indikator pretjeranog rasta domaće potrošnje, oko polovine 1998. izvršen je rebalans proračuna. Tim su rebalansom javni rashodi povećani za oko 27%. U općoj ekspanziji potrošnje, povećali su se, po svemu sudeći, javni rashodi i više nego što

je bilo utvrđeno rebalansom proračuna pe je država sama počela generirati znatne iznose nepodmirenih obveza.⁵

Tablica 4.

PRIHODI SREDIŠNJE DRŽAVE OD POREZA NA PROMET
I POREZA NA DODATU VRIJEDNOST

u mil. kuna

	Porez na promet	PDV	Ukupno porez	Indeks	BDP	Porez/BDP
1995.	12.802,2	-	12.802,2	100,0	98.381,9	13,0
1996.	13.504,7	-	13.504,7	105,4	107.980,6	12,5
1997.	15.131,1	-	15.131,1	118,2	123.810,7	12,2
1998.	1.972,1	22.228,3	22.200,3	173,4	137.603,7	16,1
1999.	385,9	19.831,9	20.217,8	157,9	142.469,2	14,2
2000.	153,1	21.825,3	21.978,4	171,6	157.511,0	13,9

Izvor: Mjesečna statistička izvješća, DZS, Zagreb i Godišnje izvješće Ministarstva financija, Zagreb.

Osim toga, u uvjetima zaoštrene nelikvidnosti, odnosno, visoke potražnje za novcem, kamatne su stope znatno povećane i održavane su na visokoj razini. Budući da je učinkovitost pravnog sustava bila niska, firme koje su uspjevale održavati likvidnost počele su i same odgađati plaćanja, stjecati financijske prihode, produbljujući tako i dalje problem nelikvidnosti. Financijska nedisciplina i neizvršavanje ugovornih obaveza, što se pretvaralo u problem likvidnosti privrede, postali su poseban, veoma snažan, iako statistički nemjerljiv, izvor rasta troškova poslovanja.

Nelikvidnost

Neizvršavanje financijskih obaveza, vidljivo u nepodmirenim nalogima za plaćanje, i prije je imalo velike dimenzije. U razdoblju od 1995. do sredine 1998. udio nepodmirenih naloga za plaćanje kretao se između 6,2% i 9% BDP. No, od polovine 1998. dolazi do prave eksplozije nepodmirivanja platnih naloga, pa njihova

⁵ Vidi: V.Šonje, M.Faulend, V.Šošić: "Nelikvidnost: razotkrivanje tajne", HNB, Zagreb, svibanj 2001., str.11.

vrijednost na svršetku godine 1999. doseže 26,5 mlrd. kuna, odnosno, gotovo 20% BDP.⁶ Troškovi koji su iz toga proizlazili za firme bili su nesumnjivo ogromni, a njihovi oblici različiti. Firme su se morale u takvoj situaciji "snalaziti" na različite načine, a svaki je od njih u sebi nosio nepotrebne troškove. Krediti radi održanja likvidnosti uzrokovali su visoke troškove kamata; kompenzacijski poslovi, kada dužnik otplaćuje dug u naturi, zahtijevaju često zasebne organizacijske jedinice u firmama; otpis potraživanja smanjuje dohodak ili povećava gubitak; i konačno, predugo stanje nelikvidnosti, lako rezultira nesolventnošću firme.

Nova administracija koja je došla na vlast u siječnju 2000. zaoštrila je financijsku disciplinu javnoga sektora. To je povoljno utjecalo na smanjivanje iznosa nepodmirenih naloga za plaćanje. Od rekordnih 26,5 mlrd. kuna u prosincu 1999. iznos nepodmirenih naloga smanjio se u prosincu 2000. na 20,2 mlrd. kuna i na 18,7 mlrd. kuna na svršetku rujna 2001. (Izvor: ZAP). Ipak dimenzije nepodmirenih naloga za plaćanje i dalje su velike i nesumnjivo nastavljaju činiti pritisak na troškove poslovanja. U prerađivačkoj industriji na svršetku rujna 2001. nepodmirene obveze u trajanju preko 360 dana imalo je 3.018 pravnih osoba sa 28.190 zaposlenih. (vidi tablicu 5). Na slabo poslovanje firmi, koje rezultira neizvršavanjem ugovornih obveza i blokadama računa, u pravilu utječu: tehnološko zaostajanje, loša organizacija rada i upravljanja firmom, previsoki troškovi i sl. U našem su slučaju na performance firmi nedvojbeno utjecali i neučinkovitost pravosudnog sustava pa i to što država nije poštovala financijsku disciplinu. Učinak pojedinih faktora teško je razlučiti, a još bi ih bilo teže kvantificirati. Nema, međutim, sumnje da su institucionalni faktori u znatnoj mjeri pridonijeli produblivanju problema likvidnosti u godinama 1998. i 1999. i time su izvršili snažan pritisak na troškove poslovanja privrede. Time je, naravno, otežano i usporeno restrukturiranje koje je moralo pridonijeti rastu efikasnosti i konkurentnosti proizvodnje i izvoza.

---

⁶ Ibid, str. 12.

Tablica 5.

NEPODMIRENE OBVEZE U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI
S RAČUNOM BLOKIRANIM DUŽE OD 360 DANA
(30. RUJNA 2001.)

u mil. kuna

	Broj pravnih osoba	Broj zaposlenih	Iznos nepodm. obveza
D Prerađivačka industrija	3.018	28.190	4.445,3
DA Prehrambena industrija	364	5.019	1.421,9
DB Tekstilna industrija	312	5.251	222,9
DC Proizvodnja kože	73	1.674	105,7
DD Drvena industrija	293	1.049	345,1
DE Proizvodnja papira	489	1.907	471,4
DG Kemijska industrija	74	367	32,0
DH Industrija gume i plastike	196	1.654	226,8
DI Ostali nemetalni proizvodi	125	1.237	144,4
DJ Metalna industrija	426	1.374	478,3
DK Proizvodnja strojeva i uređaja	120	2.501	358,5
DL Električna i optička oprema	264	1.012	185,1
DM Proizvodnja prometnih sredstava	73	2.153	145,9
DN Ostala prerađivačka industrija	207	2.792	309,2

Izvor: ZAP.

Troškovi rada

Kriterij za rast plaća u tržišnoj privredi jest rast proizvodnosti rada. U privredi u tranziciji, međutim, rast proizvodnosti rada u procesu restrukturiranja dobrim dijelom proizlazi iz smanjivanja tehnološkog viška zaposlenih. Drugim riječima, dio rasta proizvodnosti rada ima mehanički ili statistički karakter. Taj dobitak u proizvodnosti rada ne bi smio biti korišten kao osnovica za rast plaća. U protivnome, racionaliziranje broja zaposlenih u procesu restrukturiranja, gubi smisao. Restrukturiranje u obliku racionalizacije zaposlenih, postoji i u našoj prerađivačkoj industriji. Na početku rada procijenili smo da je veći dio porasta proizvodnosti rada u prerađivačkoj industriji (oko 60%) otpadao na racionalizaciju broja zaposlenih. U politici plaća morao je stoga postojati veliki oprez da njihov rast ne bi poništio učinke racionalizacije zaposlenih. To se, po svemu sudeći kod nas ipak nije dogodilo. Rast prosječnih realnih plaća u prerađivačkoj industriji bio je u cijelom promatranome razdoblju znatno viši od rasta fizičkoga obujma proizvodnje. Čak su i u 1999., kada je stopa fizičkog obujma industrijske proizvodnje bila negativna, realne plaće rasle (predizborna godina!) (vidi tablicu 6.). Ipak, je smanjivanje broja zaposlenih, tj. racionalizacija zaposlenosti, uz dane stope rasta proizvodnje, utjecalo na relativno visok (statistički gledano) rast proizvodnosti rada.

Tablica 6.

KRETANJE PLAĆA I JEDINIČNIH TROŠKOVA RADA U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI 1995.-2000.

Indeksi

	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
Fizički obujam						
industrijske proizvodnje	100,0	103,1	110,1	114,2	112,6	114,5
Nominalne plaće						
u prerađivačkoj industriji	100,0	110,6	122,4	134,2	141,0	149,4
Indeks troškova života	100,0	104,3	108,6	115,5	119,5	125,0
Realne plaće						
u prerađivačkoj industriji	100,0	106,0	112,7	116,2	118,0	119,6
Rast proizvodnosti rada	100,0	115,1	129,1	139,8	141,2	147,8
Jedinični troškovi rada	100,0	92,1	87,3	83,1	83,5	80,9

Izvor: Statistička izvješća DZS i naše procjene.

Zbog toga su, na prvi pogled, značajno smanjenji jedinični troškovi rada. Potrebno je napomenuti, da smanjivanje jediničnih troškova rada do kojeg dolazi zbog tehnološkog napretka, predstavlja dugoročan proces koji se događa i u najrazvijenijim zemljama. Tako su se, npr. jedinični troškovi rada smanjivali i u Njemačkoj; u razdoblju koje smo analizirali: u godini 2000. indeks jediničnih troškova rada u odnosu na godinu 1995. (95=100) smanjio se na 87,5.⁷ Tako je smanjenje jediničnih troškova rada kod nas bilo tek nešto veće od onoga u Njemačkoj. No, dakako, daleko premalo da kompenzira istovremeni visoki rast drugih troškova (porezne presije, troškova nelikvidnosti i dr.) Profitabilnost poslovanja na razini firme morala je tako slabiti, a time su slabili i potencijal za restrukturiranje i rast konkurentnosti.

Investicije u prerađivačkoj industriji

Razne informacije o investicijama u prerađivačkoj industriji mogu se dobiti iz investicijskih testova. Ti testovi daju osnovicu za procjene veličine ukupnih investicija, strukturu investicija, informacije o motivima investiranja, a to je posebno zanimljivo u procesu restrukturiranja, i sl. Valja napomenuti da su vrijednosti investicija dobijene pomoću investicijskim testovima veoma bliske procjenama koje se rade u Državnom zavodu za statistiku, pa zato imaju visok stupanj pouzdanosti. Tri dosad provedena investicijska testa pokrivaju razdoblje od 1995. do 2000. planovima investiranja u 2001. godini.

Za procjene utjecaja investicija na rast proizvodnje i proces restrukturiranja, važni su pokazatelji o smjeru i veličini investicija, u industriji u cjelini i po granama prerađivačke industrije. U tom su smislu zanimljivi pokazatelji o odnosu investicija i amortizacije i o veličini investiranja po zaposlenome.

Kao i kod kretanja BDP i fizičkog rasta industrijske proizvodnje, kretanje investicija može se podijeliti u dva, odnosno, u tri podrazdoblja. U razdoblju 1995. 1998. opaža se rast investicija, u 1999. dolazi do smanjenja koje se nastavlja i u godini 2000. (vidi tablicu 7.), a za godinu 2001. privrednici predviđaju ponovno oživljavanje investicija. Smanjivanje investicija slijedi tako, s godinom kašnjenja, smanjivanje rasta proizvodnje. (vidi tablicu 7.).

---

⁷ Vidi, npr., OECD: Main Economic Indicators, Paris.

Tablica 7.

INVESTICIJE U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI

u mil. kuna

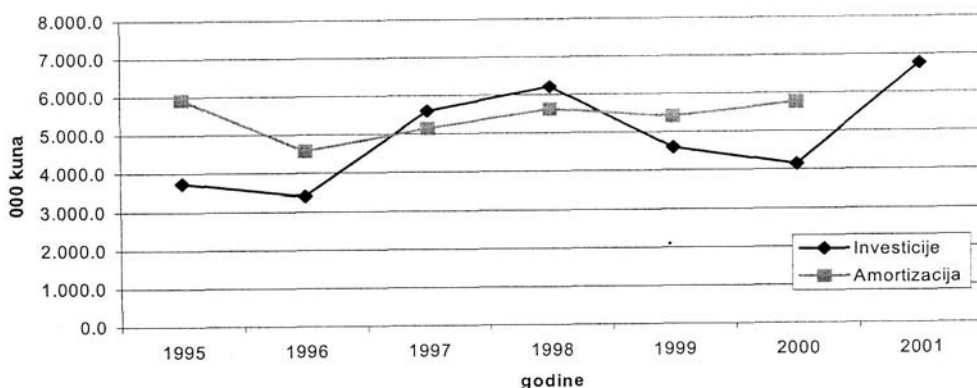
	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.*
D PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	3.731,1	3.400,4	5.592,8	6.208,3	4.589,1	4.138,1	6.768,7
DA Proizv. hrane, pića i duh. proizv.	1.089,3	908,6	1.634,2	1.534,3	1.318,9	683,9	1.558,0
DB Proizv. tekstila i tekstil. proizvoda	115,6	151,1	142,1	235,4	127,8	136,7	216,1
DC Proizv. kože i proizvod. od kože	23,1	25,8	46,6	37,1	40,1	94,5	133,4
DD Proizv. drva i proizvoda od drva	115,6	67,1	113,1	119,7	120,0	110,5	288,6
DE Proizv. papira, izdavaštvo i tisak	219,0	157,4	549,8	1.718,9	591,3	266,0	777,0
DF Proizv. koksa, naftnih derivata	305,4	576,5	1.106,6	788,0	709,0	760,0	760,1
DG Proizv. kemikalija i kem. proizvod.	304,0	404,8	746,8	721,1	200,5	85,2	102,0
DH Proizv. proizvod. od gume i plastike	146,3	163,8	100,9	66,5	208,8	112,4	152,9
DI Proizv. ostalih nemet. min. proizvod.	497,8	271,9	387,0	367,3	493,8	406,2	747,2
DJ Proizv. metala i proizvod. od metala	492,8	208,8	357,2	208,1	299,7	521,6	1.070,8
DK Proizv. strojeva i uređaja	86,2	115,4	82,1	77,9	43,2	33,2	129,8
DL Proizv. električne i optičke opreme	245,4	222,4	254,8	156,9	261,9	348,8	454,8
DM Proizv. prometnih sredstava	39,2	63,3	61,2	139,0	49,8	387,2	210,2
DN Ostala prerađivačka industrija	51,3	63,5	109,9	46,7	124,1	191,6	167,8

Izvor: Investicijski test.

Iako je pri ocjeni konjunktura i kratkoročnom predviđanju najvažnije uočiti promjenu smjera veličine koja za konjunkturu ima bitno značenje, u našem slučaju, osim promjene smjera, veliku važnost ima i procjena veličine investicija. To je posebno važno radi odgovora na pitanje: dolazi li do promjene u inače dugogodišnjoj stagnantnosti investiranja? Nakon praktički dva desetljeća niske investicijske aktivnosti, odnosno, dezinvestiranja, (u osamdesetim godinama, nakon izbijanja dužničke krize i u devedesetima koje obilježavaju ratna razaranja i političke rizike) rast investicija predstavlja kritičnu pretpostavku oživljavanja privredne aktivnosti i gospodarskog restrukturiranja. Jedan od bitnih ograničujućih faktora dosadašnjeg procesa tranzicije kod nas upravo je niska razina investiranja. Investicijska je aktivnost pritom posebno važna u prerađivačkoj industriji, i to zbog utjecaja koji ta djelatnost ima na ukupnu privrednu aktivnost, a posebno na izvoz. Mogući je kriterij ocjene visine investicija njihova usporedba s visinom amortizacije. (vidi sliku 2.). Tek kada investicije bitno nadmaše razinu amortizacije i kada zađu na trasu stalnog i trajnog uspona, moći će se zaključivati da je kriza stagnantnosti prevladana. U razdoblju 1995.-2000., za koje raspoložemo definitivnim podacima, razina investicija kretala se približno na razini amortizacije; u tri godine, 1995., 1996. i 1999., investicije su bile manje od amortizacije, a u 1997. i 1998. bile su veće. (Za 2001., naravno, još ne raspoložemo podacima). Privrednici u 2001. predviđaju znatan porast investicija. Taj rast, ako se ostvari, mogao bi biti osjetno veći od razine amortizacije i, možda bi mogao biti početak dugoročnijega rasta. Ono što još uvijek zabrinjava jesu i dalje veliki gubici i relativno niska dobit u prerađivačkoj industriji.

Slika 2.

INVESTICIJE I AMORTIZACIJA U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI

Izvor: Za investicije investicijski test, za amortizaciju, ZAP.

Odnos investicija i amortizacije nije, međutim, isti u svim industrijskim granama. Neke grane, i u nekim razdobljima, investirale su više od razine amortizacije, a neke, manje (vidi tablicu 8.).

Većina je grana prerađivačke industrije u promatranome razdoblju investirala oko razine amortizacije. Iznimka je grana DA (Prehrambena industrija), čije su investicije, s iznimkom 1996. i 2000., bile iznad razine amortizacije, i DC (Industrija kože), koja od 1997. pokazuje tendenciju rasta investicija iznad amortizacije. Među grane koje u posljednje dvije godine bilježe življi rast investicija i kojih se razina znatnije kreće iznad razine amortizacije jesu grane: DJ (Proizvodnja metala i proizvoda od metala) i DL (Proizvodnja električne i optičke opreme), a u 2000. i DM (Proizvodnja prometnih sredstava).

Tablica 8.
INVESTICIJE I AMORTIZACIJA U GRANAMA
PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE
u mil. kuna

	1995.		1996.		1997.		1998.		1999.		2000.	
	Invest	Amort	Invest	Amort	Invest	Amort	Invest	Amort	Invest	Amort	Invest	Amort
D PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	3.731,1	5.920,2	3.400,4	4.570,3	5.592,8	5.143,1	6.208,3	5.620,9	4.598,1	5.409,8	4.138,1	5.765,9
DA Prehramb. industrija.	1.089,3	883,2	908,6	959,2	1.634,2	1.183,2	1.534,3	1.267,3	1.318,9	1.248,4	683,9	1.318,3
DB Tekstilna industrija	115,6	252,7	151,1	229,0	142,1	235,1	235,4	232,1	127,8	192,3	136,7	216,9
DC Kožna industrija	23,1	53,9	25,8	51,5	46,6	38,7	37,1	39,8	40,1	27,1	94,5	33,5
DD Drvena industrija	115,6	117,8	67,1	107,7	113,1	127,2	110,7	137,2	120,0	138,4	110,5	122,0
DE Proizv. papira, i tisak	219,0	275,9	157,4	282,8	549,8	384,0	1.718,9	418,6	591,3	393,8	266,0	407,4
DF Proizv. koksa, naft.der.	305,4	1.596,6	576,5	899,5	1.006,6	971,6	788,0	1.231,7	709,0	1.476,1	760,0	1.250,8
DG Kemijska industr.	304,0	597,8	404,8	423,2	746,8	447,7	721,1	483,7	200,5	591,6	85,2	697,0
DH Industr.gume i plast.	146,3	110,1	163,8	115,1	100,9	135,7	66,5	171,9	208,8	152,5	112,4	203,4
DI Ostali nemet. min. pr.	497,8	278,1	271,9	372,5	387,1	393,8	367,3	423,2	493,8	364,8	406,2	430,4
DJ Metalna industrija	492,8	855,8	208,8	346,4	357,2	379,6	208,1	342,7	299,7	309,7	521,6	290,3
DK Proizv. strojeva i ured.	16,2	209,2	115,4	175,1	82,1	231,5	77,9	179,9	43,2	159,2	33,2	147,6
DL Elektr. i opt. oprema	245,4	238,4	222,4	251,2	254,8	246,3	156,9	292,3	261,9	199,5	348,8	286,2
DM Proizv. prom. sred.	39,2	211,1	63,3	226,8	61,2	227,6	139,0	248,6	49,8	342,9	387,2	211,4
DN Ostala prer. ind.	51,3	139,7	63,5	130,5	109,9	141,2	46,7	151,7	124,1	153,6	191,6	150,5

Izvor: Za investicije, Investicijski test, za amortizaciju, ZAP.

Investicije po zaposlenom

Drugi mogući kriterij ocjene visine investicija, osobito kada se žele uspoređivati grane prerađivačke industrije, jesu investicije po zaposlenome. Taj pokazatelj može biti u određenoj mjeri uvjetovan tehnološkim obilježjima proizvodnje u pojedinim granama. (Kapitalno, odnosno, radno intenzivne djelatnosti.) No, veličina razlika, a posebno dinamika kretanja, indikativni su za ekspanzivnost ili za stagnantnost pojedine djelatnosti ili grane. Na kretanje investicija po zaposlenome u promatranome razdoblju djelovala je, osim razine investicija, i tendencija smanjivanja broja zaposlenih. Vrijednosti investicija po zaposlenome u tablici 9. za 2000. i 2001. proračunate su prema broju zaposlenih u 1999. Budući da se zaposlenost smanjivala i u 2000., a vjerojatno će tako biti i u 2001., stvarne bi vrijednosti u tim godinama mogle biti nešto više od navedenih.

Tablica 9.

INVESTICIJE PO ZAPOSLENOM U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI

u 000 kn

	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.*
D PRERAĐIVAČKA IND.	10,5	11,0	19,0	22,0	18,6	16,7	30,2
DA Prehrambena industr.	21,3	18,1	33,4	32,9	28,8	14,9	34,1
DB Tekstilna industrija	2,1	3,1	3,0	5,4	3,2	3,4	5,4
DC Kožna industrija	1,6	1,4	3,6	2,4	4,0	9,4	13,3
DD Drvena industrija	9,4	5,8	9,6	9,5	13,3	12,3	32,0
DE Proizv. papira, i tisak	10,1	10,5	27,7	89,6	41,4	18,6	54,4
DF Naftna industrija	17,3	33,3	71,4	59,4	51,8	55,5	55,5
DG Kemijska industrija	14,4	20,2	39,8	41,4	12,4	5,3	6,3
DH Proizv. od gume i pl.	18,1	18,4	12,7	8,6	32,9	17,7	24,1
DI Ostali nemet. min. pr.	28,6	17,2	25,1	25,3	39,3	32,4	59,5
DJ Metalna industrija	15,6	6,9	13,2	7,8	13,5	23,5	48,4
DK Strojevi i uređaji	5,5	7,5	5,6	5,3	3,6	2,7	10,7
DL Električna i opt. opr.	11,1	10,5	12,4	8,2	18,1	24,1	31,4
DM Proizv. prom sredst.	2,2	3,2	3,2	7,2	2,7	21,2	11,5
DN Ostala prer. industr.	2,9	3,9	7,0	3,7	9,9	15,3	13,4

* Planirano

Izvor: Investicijski test.

Motivi investiranja

U investicijskom se testu navode četiri motiva investiranja: (a) povećanje kapaciteta, (b) racionalizacija poslovanja, (c) uvođenje novih tehnologija i (d) zamjena amortiziranih sredstava. Iz potpitanja je moguće utvrditi i dodatne motive, kao npr. je li povećanje kapaciteta motivirano promjenom ili povećanjem proizvodnog programa, provodi li se racionalizacija radi smanjenja troškova rada i/ili smanjenja drugih troškova i sl. Ta pitanja imaju kvalitativni karakter. Budući da jedan motiv ne isključuje druge motive (npr., motiv povećanja kapaciteta ili zamjene amortiziranih sredstava može ići usporedno s motivom racionalizacije proizvodnje i/ili uvođenja novih tehnologija), odnosno, budući da firme mogu navoditi više motiva istovremeno, zbroj postotaka odgovora ne mora biti jednak 100%.

Iz testova proizlazi da je najzastupljeniji motiv investiranja, obnavljanje amortiziranih sredstava. I u prerađivačkoj industriji u cjelini i kod gotovo svih grana, više od polovine odgovora otpada na taj motiv investiranja. Slijedi motiv racionalizacije proizvodnje radi smanjenja troškova rada. Taj je motiv posebno izražen u razdoblju 1995.-1998., a u razdoblju 1999.-2000. prevladava motiv uvođenja novih tehnologija. (Vidi tablicu 10.c). Među pojedinim se granama motivi investiranja, naravno, razlikuju. Motiv "povećanja kapaciteta bez promjene proizvodnog programa" bio je veoma zastupljen u grani DH (Proizvodnja proizvoda od gume i plastike) u godinama 1997.-1999., a "s promjenom/povećanjem proizvodnog programa" u grani DE (Proizvodnja papira, izdavaštvo i tisak). U grani DF (Proizvodnja koksa i naftnih derivata) navodi se kao pretežni motiv investiranja "uvođenje novih tehnologija" i "obnavljanje amortiziranih sredstava". Motiv "uvođenja novih tehnologija" visoko je zastupljen u svim granama prerađivačke industrije, s iznimkom grane DN (Ostala prerađivačka industrija.).

Tablica 10.a

MOTIVI INVESTIRANJA (a) POVEĆANJE KAPACITETA

	Bez promjene proizvodnog programa					Mijenjanje/povećanje proizvodnog programa				
	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
D PRERAĐIVAČKA IND.	39.2	19.0	17.9	16.6	15.7	20.0	24.6	25.1	27.9	31.0
DA Prehrambena ind.	17.6	17.2	17.2	11.1	13.9	5.5	41.3	31.0	38.9	33.3
DB Tekstilna industr.	50.4	11.1	5.6	28.0	28.0	0.0	11.1	22.2	20.0	16.0

DC Kožna industrija	22.9	16.7	0.0	16.7	16.7	2.9	50.0	50.0	16.7	16.7
DD Drvna industrija	25.3	23.1	23.1	27.3	18.2	7.2	15.4	23.1	27.3	54.5
DE Proizv. papira, i tisak	6.8	18.2	9.1	35.3	17.6	45.3	36.4	54.5	29.4	29.4
DF Naftna industrija	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	100.0
DG Kemijska industrija.	36.4	33.3	16.7	12.5	12.5	46.5	16.7	33.3	37.5	43.8
DH Proizv.gume i plast.	0.0	55.6	55.6	30.0	10.0	12.6	22.2	22.2	30.0	50.0
DI Ostali nemet. min. pr.	37.6	50.0	40.0	29.4	35.3	7.5	10.0	10.0	23.5	23.5
DJ Metalna industrija	5.0	9.5	9.5	0.0	0.0	3.3	33.3	23.8	39.1	52.2
DK Proizv. strojeva i ur.	18.7	0.0	5.6	10.5	10.5	0.0	0.0	0.0	21.1	21.1
DL Proiz. elektr. i opt.opr.	14.7	6.7	20.0	19.2	23.1	41.3	33.3	26.7	26.9	30.8
DM Proizv. prom. sredst.	8.4	14.3	28.6	0.0	8.3	3.5	14.3	28.6	16.7	16.7
DN Ostala prer.industrija	29.1	33.3	33.3	0.0	0.0	15.7	33.3	22.2	0.0	0.0

Izvor: Investicijski test.

Tablica 10.b

MOTIVI INVESTIRANJA (b) RACIONALIZACIJA

	Radi smanjenja troškova rada					Radi smanjenja ostalih troškova				
	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
D PRERAĐIV. IND.	56.1	33.5	35.8	27.9	28.4	45.8	27.4	29.6	18.3	21.4
DA Prehrambena ind.	26.9	27.6	31.0	30.6	25.0	30.6	37.9	34.5	22.2	27.8
DB Tekstilna industr.	40.1	27.7	22.2	24.0	28.0	6.6	22.2	16.7	16.0	20.0
DC Kožna industrija	73.6	33.3	50.0	16.7	16.7	70.3	50	50.0	0.0	0.0
DD Drvna industrija	14.1	30.8	30.8	18.2	18.2	41.1	30.8	23.1	0.0	0.0
DE Proizv. papira	26.3	27.3	36.4	23.5	17.6	19.4	18.2	45.5	11.8	17.6
DF Naftna indutrija	60.0	100	0.0	0.0	0.0	50.0	100	0.0	0.0	0.0
DG Kemijska industr.	74.5	41.7	33.3	62.5	56.3	68.6	33.3	33.3	18.8	31.3

DH G.uma i plastika	18.6	22.2	22.2	40.0	50.0	25.2	22.2	33.3	10.0	30.0
DI Nemet. min. pr.	33.4	60.0	70.0	11.8	17.6	28.4	40	50.0	29.4	29.4
DJ Metalna industrija	14.1	33.3	42.9	26.1	26.1	15.0	14.3	28.6	13.0	13.0
DK Proiz. strojeva i ur.	78.1	27.8	33.3	42.1	52.6	12.1	11.1	16.7	31.6	31.6
DL Elekt.i opt. oprema	77.1	40.0	46.7	23.1	23.1	36.5	33.3	26.7	26.9	19.2
DM Proizv. prom.sred.	47.4	28.6	14.3	33.3	33.3	62.1	14.3	28.6	25.0	33.3
DN Ostala prer. industr.	65.1	44.4	44.4	0.0	0.0	32.9	33.3	22.2	0.0	0.0

Izvor: Investicijski test.

Tablica 10.c

MOTIVI INVESTIRANJA (c) UVOĐENJE NOVIH TEHNOLOGIJA
I OBNAVLJANJE AMORTIZIRANIH SREDSTAVA

	Uvođenje novih tehnologija					Obnavljanje amortiziranih sredstava			
	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	1997.	1998.	1999.	2000.
D PRERAĐ.INDUST.	46.6	28.5	31.8	31.0	35.4	49.7	50.8	51.1	53.7
DA Prehrambena ind.	29.8	31.0	37.9	38.9	41.7	55.2	55.2	52.8	61.1
DB Tekstilna industrija	52.9	27.8	27.8	16.0	12.0	66.7	50.0	72.0	64.0
DC Kožna industrija	2.9	50.0	50.0	16.7	16.7	66.7	66.7	66.7	66.7
DD Drvna industrija	13.9	30.8	30.8	18.2	36.4	69.2	61.5	45.5	36.4
DE Proizv. papira i tis.	53.4	18.2	45.5	41.2	52.9	36.4	54.5	47.1	35.3
DF Naftna industrija	50.0	100.0	100.0	0.0	0.0	100.0	100.0	100.0	100.0
DG Kemijska industrija	42.5	41.7	50.0	25.0	37.5	33.3	41.7	56.3	62.5
DH Proizv.gume i plast.	1.5	11.1	22.2	20.0	40.0	55.6	66.7	30.0	40.0
DI Ostali nemet. min. pr.	30.4	30.0	30.0	35.3	29.4	80.0	80.0	52.9	58.8
DJ Metalna industrija	68.0	28.6	28.6	26.1	34.8	23.8	33.3	52.2	52.2
DK Proizv. strojeva i ur.	18.4	16.7	16.7	52.6	42.1	33.3	27.8	47.4	52.6
DL Eelektr.i opt. opr.	29.6	40.0	26.7	50.0	46.2	33.3	40.0	50.0	57.7
DM Proizv. prom. sredst.	60.0	28.6	42.9	16.7	50.0	57.1	57.1	58.3	75.0
DN Ostala prer.ind.	26.6	11.1	11.1	0.0	0.0	66.7	66.7	0.0	0.0

Izvor: Investicijski test.

c. Građevine	4,1	20,2	26,8	11,2	4,5	20,8	10,7
b. Oprema	95,9	79,8	73,2	88,8	95,5	79,2	89,3
DC Proizv. kože							
i proizvod. od kože	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	56,4	0,0	62,8	26,0	8,7	37,5	39,7
b. Oprema	43,6	100,0	37,2	74,0	91,3	62,5	60,3
DD Proizv. drva							
i proizvoda od drva	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	33,9	33,9	8,7	9,5	33,6	15,8	15,8
b. Oprema	66,1	66,1	91,3	90,5	66,4	84,2	84,2
DE Proizv. papira, izdavaštvo i tisak	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	16,9	58,2	27,6	7,1	18,2	5,3	17,3
b. Oprema	83,1	41,8	72,4	92,9	81,8	94,7	82,7
DF Proizv. koksa, naftnih derivata	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	7,5	44,8	25,0	25,0	-	-	-
b. Oprema	92,5	55,2	75,0	75,0	-	-	-
DG Proizv. kemikalija							
i kem. proizvod.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	39,5	37,3	27,6	31,0	28,5	41,8	33,5
b. Oprema	60,6	62,7	72,4	69,0	71,5	58,2	66,5
DH Proizv. proizvod. od gume i plastike	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	40,4	14,4	13,6	15,5	30,7	21,8	22,4
b. Oprema	59,6	85,6	86,4	84,5	69,3	78,2	77,6
DI Proizv. ostalih nemet. min. proizvod.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	35,0	12,1	16,2	9,8	26,3	28,2	24,5
b. Oprema	65,0	87,9	83,8	90,2	73,7	71,8	75,5
DJ Proizv. metala							
i proizvod. od metala	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	15,3	41,3	38,5	24,0	15,0	9,9	18,2
b. Oprema	84,7	58,7	61,5	76,0	85,0	90,1	81,8
DK Proizv. strojeva							
i uređaja	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	21,8	23,2	80,1	29,6	14,5	8,8	11,6
b. Oprema	78,2	76,8	19,9	70,4	85,5	91,2	88,4

DL Proizv. električne							
i optičke opreme	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	15,4	10,3	19,1	9,5	32,7	25,6	26,9
b. Oprema	84,6	89,7	80,9	90,5	67,3	74,4	73,1
DM Proizvodnja							
prometnih sredstava	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	54,6	34	10,8	44,5	15,0	7,7	5,6
b. Oprema	45,4	66	89,2	55,5	85,0	92,3	94,4
DN Ostala prerađivačka							
industrija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a. Građevine	22,5	6,6	23,6	58,8	32,3	11,4	12,4
b. Oprema	77,5	93,4	76,4	41,2	67,7	88,6	98,6

Izvor: Investicijski test.

Politika tečaja

Od uspješno provedenog Programa stabilizacije na svršetku godine 1993. do danas tečaj kune i valutni režim ostali su jednim od najkontroverznijih pitanja ekonomske politike u nas. Nosioeci ekonomske politike pridavali su stabilnosti tečaja i cijena najviši prioritet, polazeći od pretpostavke da je to uvjet za rast investicija i za uspješno restrukturiranje privrede. Kritičari takvih gledanja, sa druge strane, tvrdili su da je domaća valuta precijenjena, da je zbog toga izvoz stagnantan, a deficiti u platnoj bilanci previsoki, pa se stoga privreda ne može restrukturirati.

Što se tiče načelnih, teoretskih, stavova, ne postoje dileme o tome kada pojedina valuta postaje precijenjena i koje mogu biti njezine posljedice. Ako troškovi i cijene u domaćoj privredi rastu brže nego kod njezinih vanjskotrgovinskih partnera, a tečaj ostaje stabilan, domaća valuta postaje precijenjena. Ako se precijenjenost povećava, a takvo stanje traje suviše dugo, mogu se javiti neodrživo visoki deficiti u platnoj bilanci, otežane mogućnosti servisiranja vanjskoga duga, pa na kraju i kriza vanjske likvidnosti. Postoje, u načelu, dva moguća izlaza iz takvoga stanja, odnosno njihova kombinacija: (a) privreda mora smanjiti troškove poslovanja, što u pravilu zahtijeva, osim odgovarajućeg rasta investicija, i visoku mobilnost kapitala i visok stupanj fleksibilnosti plaća i tržišta rada ili (b) promjena tečaja. U slučaju promjene tečaja, makroekonomska politika mora osigurati to da nominalna promjena znači i realnu promjenu. U protivnom ulazi se u inflacijsku spiralu. Zbog toga se u takvim slučajevima traži "strategija izlaska" (exit strategy) s odgovarajućim valutnim režimima i uz odgovarajuću potporu svih segmenata makroekonomske politike.

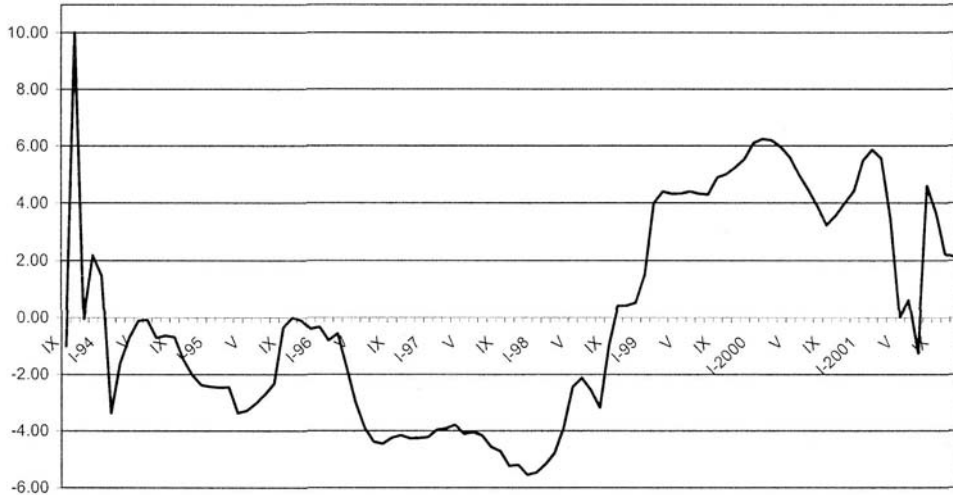
Ako se ne ostvari nijedna od tih alternativa, a u određenoj ih je mjeri moguće i kombinirati, povećavat će se produblјivanje platnobilančnih deficita uz rast vanjskoga duga i teškoće u njegovu servisiranju sve dok eventualno ne završe valutnom krizom. Rješenje se tada nameće samo od sebe, ali uz visoke ekonomske i društvene troškove. (U posljednje je vrijeme, veoma poučan primjer u tome smislu Argentina.). Postoje i specifični uzroci precijenjenosti domaće valute, kao npr. u slučaju tzv. “nizozemske bolesti”, Balassa-Samuelsonovog učinka, spekulativnog kretanja kapitala i sl. O tome postoji bogata literatura kojom se ovdje nećemo baviti.

Usprkos nespornosti uzroka koji dovode do precijenjenosti domaće valute, među ekonomistima postoji mnogo manje suglasnosti kada se radi o metodama njezina mjerenja. Tu se, naime, javlja cijeli niz problema, od izbora baznog razdoblja u kojem bi mogao postojati “ravnotežni tečaj” i u odnosu na koji se mjeri precijenjenost domaće valute, do izbora deflatora kojima se može procjenjivati stupanj njezine precijenjenosti. Ako se i dođe do zaključka o tome da je, i za koliko je bar približno, domaća valuta precijenjena, javljaju se brojni problemi vezani uz izbor “strategije izlaska”, dakle, primjene nekog novog tečajnog aranžmana i mjera makroekonomske politike koje proces prilagođivanja moraju podržati. Budući da se tu u pravilu radi o promjenama relativnih cijena cijelih sektora narodne privrede, dakle, o pokretanju više ili manje snažnih redistribucijskih procesa, javljaju se i razni politički i socijalni otpori deprecijaciji domaće valute. I kod nas su se ekonomisti sporili ponajprije o tome kakva je priroda našeg tečajnog aranžmana, zatim je li kuna uopće precijenjena ili nije. Kada se konačno počela prihvaćati ocjena da je kuna precijenjena, javili su se argumenti da je, zbog visoke dolarizacije (markizacije) i snažnih redistributivnih učinaka koje bi realna deprecijacija mogla imati, monetarna politika postala nemoćna u rješavanju problema. Novo rješenje počelo se tražiti u totalnoj valutnoj supstituciji, tj. u zamjeni kune eurom, što bi, međutim, značilo gubitak monetarnog suvereniteta.

Pri ocjenjivanju utjecaja tečaja na realne tokove kod nas ponajprije bi bilo potrebno definirati kakav je postojeći valutni aranžman. Prema Zakonu o deviznom poslovanju (čl.17) “tečaj domaće valute prema stranim valutama formira se na deviznom tržištu u skladu s ponudom i potražnjom deviza”. Iz toga bi se moglo zaključiti da naš tečajni aranžman podrazumijeva slobodno fluktuiranje. U čl. 20. istoga Zakona, međutim, predviđa se da središnja banka intervenira na deviznom tržištu radi održanja stabilnosti domaće valute. Doista, u cijelome razdoblju od stabiliziranja cijena dosad, središnja je banka intervenirala i održavala tečaj unutar pojasa od približno $\pm 5,5\%$ oko srednje vrijednosti (3,72 kune za 1 DEM). Tečaj se tako u višegodišnjem prosjeku kretao oko srednje vrijednosti koja je gotovo identična kao i tečaj zabilježen prije proglašenja Programa stabilizacije godine 1993. Takav se tečajni aranžman kolokvijalno naziva “prljavim fluktuiranjem” (dirty float). U našem slučaju, tečajni aranžman ima u osnovi obilježje fiksnog tečaja s nešto širim pojasom fluktuiranja (vidi sliku 3.).

Slika 3.

ODSTUPANJA MJESEČNOG TEČAJA (MJERENOG NA SVRŠETKU
RAZDOBLJA) OD PROSJEČNOG TEČAJA HRK/DEM IZRAČUNANOG
ZA CJELOKUPNO RAZDOBLJE IX. 1993.-XI. 2001.

Tako dugo održavanje fiksnog tečaja u praksi je sasvim neuobičajeno; prema suvremenijim istraživanjima prosječno trajanje vezivanja tečaja iznosi oko 10 mjeseci.⁸ Osim toga, režim fiksnog tečaja postavlja pred makroekonomsku politiku sasvim određene zahtjeve: održanje visokog stupnja ravnoteže proračuna i restriktivnost monetarne politike i politike plaća. U suprotnome, lako dolazi do gubitka deviznih rezervi koje su potrebne za održanje razine tečaja. Kod nas je, kao što je naprijed izloženo, u promatranome razdoblju došlo gotovo do eksplozije rasta javnih rashoda, i općenito, troškova vezanih uz javne rashode. Također, iako je rasla proizvodnost, nisu se ni troškovi rada smanjivali dovoljno da amortiziraju rast drugih troškova. Kao posljedica, domaća je potražnja rasla znatno iznad rasta BDP s odgovarajućim produblјivanjem deficita u platnoj bilanci. Rekord je postignut u 1997. kada je deficit platne bilance iznosio 11% BDP, a u narednoj godini je, na osnovi porasta poreznih prihoda, nakon uvođenja novog sustava DV, izvršen dodatni rebalans proračuna od oko 27%! Zahvaljujući, međutim, visokom priljevu deviza od transfera i kredita iz inozemstva, devizne su se rezerve, usprkos visokim stopama rasta uvoza, kretale na razini koja je omogućivala intervencije na tržištu i održavanje stabilnosti tečaja. To je stanje koje je donekle nalik “nizozemskoj bolesti”.

⁸ Vidi D. Radošević: “Alternativna tečajna politika”, Ekonomski pregled, br. 11, god.50, Zagreb,1999.

Zapravo je u cijelome razdoblju nakon uspješnog stabiliziranja cijena privatni sektor bio pod velikim pritiskom rasta troškova, koje nije mogao ni amortizirati odgovarajućim restrukturiranjem niti, bar djelomično, pretočiti u cijene. Gubici i stagnantnost bili su neizbježna posljedica. Restrukturiranje je bilo, s jedne strane, ograničeno niskim investicijama (ali i nizom drugih faktora kao npr. problemima privatizacije i slabim menadžmentom, neučinkovitim pravnim i administrativnim sustavom i sl.) i visokim rastom troškova, a sa druge, rastućom precijenjenošću domaće valute koja je u uvjetima otvorenosti privrede otežavala konkurentnost na vanjskom, ali i na domaćem tržištu. Rezultat su na mikroekonomskoj razini bili: niska profitabilnost poslovanja i visoki gubici, a na makroekonomskoj, prespori rast fizičkog obujma proizvodnje i izrazito stagnantan izvoz.

Zaključak

(1) Početak tranzicije iz socijalističke u tržišnu privredu koincidira u Hrvatskoj s ratnim razaranjima, a u prerađivačkoj industriji i s visokim stupnjem fizičke i tehnološke amortiziranosti fiksnog kapitala kao posljedice dužničke krize s početka osamdesetih godina. Za uspješno su restrukturiranje, kao u svim postsocijalističkim zemljama, bila potrebna značajna nova investicijska ulaganja, efikasna privatizacija s uvođenjem učinkovitog menadžmenta, poticajna makroekonomska politika i efikasan pravosudni i administrativni sustav, proširenje pristupačnog tržišta ulaskom u zone slobodne trgovine i sl.. Mnoge od tih pretpostavki nisu se ostvarile.

(2) Restrukturiranje u prerađivačkoj industriji Hrvatske događalo se stoga u veoma teškim okolnostima. Iako se i u uvjetima slabog rasta investicija pokušavalo ostvariti tehnološka unapređenja, restrukturiranje se ipak u najvećoj mjeri svodilo na racionalizaciju zaposlenosti. Nakon prestanka ratnih razaranja, u razdoblju 1985.-2000., prerađivačka se industrija našla u novim teškoćama: u procijepu između, s jedne strane, visokoga rasta troškova, koji su proizlazili iz rasta porezne presije (na koje privreda nije mogla utjecati), rasta troškova rada i drugih troškova (vezanih uz financijsku nedisciplinu - nelikvidnost), i sa druge, precijenjene domaće valute, koja je u uvjetima visokog stupnja otvorenosti privrede otežavala konkurentnost, ne samo na svjetskom, već i na domaćem tržištu. U takvim okvirima nije bilo prostora za restrukturiranje koje bi smanjivanjem troškova i povećanjem efikasnosti vodilo implicitnom smanjenju precijenjenosti domaće valute. Rezultat su bili stagnantnost izvoza i gubici koji su u pojedinim godinama i više nego dvostruko premašivali dobit.

(3) Sustav fiksnog tečaja, kakav de facto postoji kod nas od proglašenja Stabilizacijskog programa godine 1993. dosad, uz rastuću precijenjenost domaće

valute i visok rast javnih rashoda, rezultirao je visokim deficitima platne bilance, rastućim vanjskim dugom i otežavao restrukturiranje ne samo na mikroekonomskoj, već i na makroekonomskoj razini. Gospodarski je rast u takvim uvjetima postao determiniran ponajprije rastom domaće potražnje, a integriranost u svjetsko tržište, posebno u tržište EU, slabila je.

(4) Zato se postavlja pitanje: kako izaći iz postojećeg procjepa? Očekivanja da će se restrukturiranjem povećati efikasnost poslovanja u mjeri koja će omogućiti rast konkurentnosti i implicite smanjiti precijenjenost domaće valute, traju suviše dugo. Makroekonomska se slika u međuvremenu pogoršavala, a to se vidi u: rastu nezaposlenosti, rastu vanjskoga duga, visokim deficitima u platnoj bilanci i stagnantnom izvozu. Neke od tih veličina poprimaju zabrinjavajuće dimenzije i stvaraju sve veće napetosti. Monetarni suverenitet pruža određene ventile za smanjivanje takvih napetosti. Jedan je od njih napuštanje režima fiksnog tečaja i izbor nekog drugog tečajnog aranžmana⁹. Time se otvara put koji vodi promjenama odnosa cijena, posebno uvoznih i izvoznih proizvoda. Na taj se način otvaraju i mogućnosti za veću konkurentnost domaćih proizvođača, u početku i ne toliko na svjetskom koliko na domaćem tržištu. To može utjecati na smanjivanje gubitaka i na rast investicija, a može dati poticaj i stranim ulaganjima. Poboljšanje konkurentnosti domaćih proizvođača na domaćem tržištu postaje posebno važno nakon novih aranžmana o liberalizaciji uvoza. Osim toga, bi se, primjenom odgovarajućeg tečajnog režima i smanjenjem stupnja precijenjenosti domaće valute, pokrenuo proces premještanja težišta u raspodjeli BDP s uvoza i potrošnje na izvoz i štednju. A to je naprosto nezaobilazan zadatak dugoročne razvojne politike Hrvatske. Za uspješnost takvih promjena, u smislu daljeg održavanja visokog stupnja stabilnosti cijena, potrebna je, naravno, podrška svih mjera makroekonomske politike; uravnoteženje proračuna i suzdržanost u monetarnoj politici i politici plaća i rast efikasnosti pravosudnog i upravnog sustava.

(5) U traženju najpovoljnijeg tečajnog aranžmana (“exit strategy”) koji bi osigurao realnu promjenu odnosa cijena uvoznih i izvoznih proizvoda, valja se poslužiti iskustvima drugih zemalja. U tom smislu, posebnu pažnju zaslužuje kombinacija “puzajućeg pojasa” (crawling band) i targetirane inflacije.¹⁰

---

⁹ Npr., režima asimetričnih intervencija s elementima “puzajućeg pojasa” (crawling band), kako se predlaže u članku G.Nikić: “Kontroverze tečajne politike”, *Ekonomski pregled*, br. 9.-10./1999. Zagreb.

¹⁰ Vidi: John Williamson: “The CrawlingBand as an Exchange Rate Regim”, Institute for International Economics, Wash. DC, Oct. 1996. i B.Bernanke et al: “Inflation Targeting”, Princeton University Press, 1999.

LITERATURA:

1. *Bernanke, B. et al.*: "Inflation targeting, Princeton University Press, 1999.
2. *Radošević, Dubravko*: "Alternativna tečajna politika", Ekonomski pregled, br. 11, god. 50, Zagreb, 1999.
3. *Nikić, Gorazd*: "Kontroverze tečajne politike", Ekonomski pregled, br. 9-10/1999. Zagreb
4. *Nikić, Gorazd*: "Istraživanje konjunktura u Hrvatskoj", Zagreb, Binoza press, 2001.
5. *Porter, Michael*: "Competitive Advantages of Nations", New York, The Free Press, A Division of McMillan, 1990.
6. *Šonje, V., Fauland, M., Šošić, V.*: "Nelikvidnost: razotkrivanje tajne", HNB, Zagreb, svibanj 2001.
7. *Williamson, John*: "The Crawling Band as an Exchange Rate Regime", Institute for International Economics, Wash. DC, Oct. 1996.

Ostali izvori:

8. Main Economic Indicators, OECD, Paris.
9. Statistička izvješća, DZS, Zagreb.
10. Godišnje izvješće Ministarstva financija za 2000., RH, Ministarstvo financija, Zagreb.
11. ZAP, interna dokumentacija.

STRUCTURAL CHANGES IN MANUFACTURING INDUSTRY OF CROATIA

Summary

Increase of competitiveness on the world market and growth of exports are significant signs of success in the process of restructuring in the post-socialist economies. In Croatia, however, exports (of goods) were explicitly stagnant in the entire period 1999- 2000. In this paper various factors are investigated which can be responsible for such an outcome. Attention is aimed at: costs of production and profitability of firms in manufacturing industry, features of investments, development of small and medium size enterprises and foreign-exchange regime. Author comes to the conclusion that process of restructuring in manufacturing industry in Croatia was present in the period under observation. However, given low investment activity, gains in productivity were obtained mainly as a result of reduction in the redundant labor force. A rise in costs triggered by introduction of the VAT system and subsequent expansion of public expenditure in 1998, as well as new costs stemming from an explosion of arrears in 1999, have not been offset by analogous decrease in the unit labor cost. At the same time, due to high liberalization of imports and **de facto** fixed foreign-exchange regime and consequent overvaluation of domestic currency, high stability of prices was sustained. In such circumstances losses in the firms in manufacturing industry were continuously present, being in some years more than twofold greater than profits. Conclusion is that the fixed foreign-exchange regime should be abandoned and a kind of a crawling band with asymmetric interventions should be adopted. With a support of an appropriate monetary and wage policy and further efforts for public expenditure restraints, competitiveness of Croatian exports on the world market could be enhanced.